

Fecr Yayınları: 521

KUR'AN VE İNSAN

Prof. Dr. Celal KIRCA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Marifet Yayınları 1995

2. Baskı: Nisan 2022

ISBN: 978-625-8005-63-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUR'AN VE İNSAN

Prof. Dr. Celal KIRCA

Ankara 2022

Prof. Dr. Celal KIRCA

1945 yılında Giresun, Espiye/Cibril'de doğdu. İlk tahsilini Cibril İlkokulunda yaptı (1957). İstanbul İmam-Hatip Okulunu bitirdi (1960-1967). Aynı yıl İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne girdi ve 1971 yılında mezun oldu. 1971 yılında fark imtihanlarını vererek Pertevniyal Lisesini bitirdi ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine kaydoldu. Öğrencilik yıllarında *Tobum, Tarla* dergilerinde çalıştı. Yüksek İslâm Enstitüsünden mezun olduktan sonra Ordu Merkez Ortaokulu Din Bilgisi öğretmenliğine atandı (1971). Daha sonra *Ordu İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine* tayin edildi (1973). Gölköy İmam-Hatip Lisesi Müdürlüğü görevinde bulundu (1976-1977). Açılan imtihanları kazanarak Kayseri Yüksek İslâm İslam Enstitüsüne tefsir asistanı olarak atandı (1977). “*İlmi Tefsir Hareketi*” adlı tezini hazırladı ve anılan enstitüye öğretim üyesi olarak tayin edildi (1981). “*Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler*” adıyla basılan bu tezle doktor unvanını aldı (1984). Sırasıyla 1985’de yardımcı doçent, 1988’de doçent, 1994’te profesör oldu. Araştırmalarda bulunmak üzere İngiltere’ye gitti (1995). İki dönem dekan yardımcılığı (1994-2000), Üniversite Genel Sekreter Vekilliği (1999-2000) ve iki dönem dekanlık görevinde bulundu (2000-2006). Erciyes Üniversitesi Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkan Yardımcılığı, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı Kurucu Üyeliği ve Başkanlığı, *Bilimnâme Dergisi*’ni yayın hayatına kazandırma gibi birçok sosyal faaliyetler içinde yer aldı. 2012 yılında emekli oldu.

Çalışmaları

1. *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, (2. baskı, 1993).
  2. *Kur’ân-ı Kerim ve Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984, (2. Baskı, 1989; 3. baskı, 1994; 4. baskı, 1997; 5. baskı, 2005).
  3. *Kur’ân-ı Kerim Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1988 (Müşterek).
  4. *Sababiler Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1989 (Müşterek).
  5. *Evlilyalar Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1990 (Müşterek).
  6. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*, Tuğra Yayınları, İstanbul 1993 (2. baskı, Marifet Yayınları, İstanbul 2009; 3. baskı Fecr Yayınları, Ankara 2021).
  7. *Tefsir Usûlü Ders Notları*, Kayseri 1993.
  8. *Kur’ân ve İnsan*, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.
  9. *Kur’ân ve Bilim*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
  10. *İslami Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara 1999, (Müşterek).
  11. *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur’ân’ı Anlama*, Marifet Yayınları, İstanbul 2010, (2. baskı Anadolu Ay Yayınları, Ankara 2019).
  12. *İlmi, Fikri ve Dini Konuşmalar*, Kayseri 2010.
  13. *Bir Nesle Mensubiyetin Hikâyesi Anılar ve Düşünceler*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2017, (2. baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2018).
  14. *Cibril-Espiye Anılara Yolculuk*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2017, (2. Baskı, Kimlik Yayınları, Kayseri 2019).
  15. *Kur’ân ve Sosyal Hayatımız*, Fecr Yayınları, Ankara 2018.
  16. *Din Eğitimiğimiz Anılar-Sorunlar-Düşünceler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2020.
  17. *Bir Neslin Mazideki İzleri Portreler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2021.
  18. *Kur’ân ve Güncel Dini Meselelerimiz*, Fecr Yayınları, Ankara 2021.
  19. *Unutulmamış Anıların İz Düşümü*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2021.
- Ayrıca yayımlanmış birçok makale, tebliğ ve ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır.

İthaf

“Bilim hayatını tercih etmeme vesile olan
ve bir bilim adamı olarak yetişmemde emeği geçen
bütün hocalarımlın aziz hatırasına...”

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ-----	11
ÖN SÖZ-----	13

BİRİNCİ BÖLÜM KUR'AN VE YORUMU

1. İNSAN VE DİN -----	29
2. KUR'ANIN YORUMU VE YORUMUN BAĞLAYICILIĞI ---	41
3. KUR'ANIN MAHİYETİ VE ANLAŞILMASI -----	52

İKİNCİ BÖLÜM KUR'AN İNSAN VE BİLGİ

1. İLK NAZİL OLAN SURELER VE MUHTEVASI-----	67
1.1. Konularına Göre İlk Nazil Olan Surelerin Muhtevası -----	70
1.1.1. Konular-----	72
2. HİCRETİN I. VE II. YILLARINDA KUR'ANIN GETİRDİK- LERİ-----	100
2.1. Hicretin İlk Yılında Kur'an'ın Getirdikleri -----	101
2.1.1. İlk Mescidin Yapılışı-----	101
2.1.2. Cuma Namazının Farz Kılınışı-----	102
2.1.3. Muhacirlerle Ensar Arasında Kardeşlik-----	103
2.1.4. Medineli Yahudilerle Olan Münasebet -----	105
2.1.5. Münafıklarla Olan Münasebet -----	107
2.2. Hicretin İkinci Yılında Kur'an'ın Getirdikleri -----	108
2.2.1. Kible'nin Tahvili -----	108
2.2.2. Hıristiyanlarla Olan Münasebet -----	109
2.2.3. Orucun Farz Kılınışı-----	110
2.2.4. Zekâtın Farz Kılınışı-----	111
2.2.5. İlk Cihad Emrinin Gelişi -----	112
2.2.6. Bedir Savaşı ve Alınan Esirler Hakkındaki Hüküm ---	114
2.2.7. Ganimetlerin Taksimi -----	116
Sonuç-----	117

3. KUR'AN'A GÖRE AİLENİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ--	120
3.1. Tarihi Seyri İçinde Kur'an'da Aile-----	121
3.2. Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri -----	127
3.2.1. Cinsiyet-----	129
3.2.2. Sevgi-----	132
3.2.3. Şefkat-----	135
3.2.4. Nesli Devam Ettirme -----	137
Sonuç-----	139
4. KUR'AN AÇISINDAN TURİZM-----	142
4.1. Turizm Nedir?-----	143
4.2. Kur'an'da Turizm Olayı-----	144
4.3. Kur'an'a Göre Seyahat Amaçları -----	146
Sonuç-----	160
5. KUR'AN AÇISINDAN REENKARNASYON-----	162
5.1. Reenkarnasyon Nedir?-----	164
5.2. Ruh Nedir?-----	170
5.3. Cin Nedir? -----	181
Sonuç-----	186
6. KUR'AN AÇISINDAN ŞİİR VE ŞUARA/ŞAİRLER -----	189
7. KUR'AN VE PSİKOLOJİ AÇISINDAN SOSYAL İLİŞKİLER- DE HOŞGÖRÜ VE YARDIMLAŞMA -----	195
8. KUR'AN-I KERİM VE HZ. MUHAMMED -----	202
8.1. Kur'an-ı Kerim -----	203
8.2. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed-----	209
Sonuç-----	219
9. KUR'AN VE MUTLULUK-----	221
10. KUR'AN İNSAN VE ORUÇ -----	237
10.1. Oruç ve İnsana Kazandırdıkları -----	239
10.1.1. Orucun Psikolojik Faydaları-----	240
10.1.2. Orucun Sosyolojik Faydaları -----	242
10.1.3. Orucun Tıbbi Faydaları-----	243
Sonuç-----	245

11. İNSAN NAZAR VE KUR'AN -----	247
11.1. Din Açısından Nazar -----	250
11.2. Parapsikolojide Nazar -----	254
11.3. Nazara Karşı Korunma Yolları -----	257
11.4. Folklorda Nazar -----	261
Sonuç -----	263

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KUR'AN VE EĞİTİM

1. TEBLİĞ METODU AÇISINDAN KUR'AN'IN NÜZULÜ --	267
1.1. Kur'an'ın Nüzülü -----	269
1.2. Kur'an'ın İndiriliş Merhaleleri -----	270
1.3. Kur'an-ı Kerim'in Parça Parça İndirilişindeki Hikmetler ----	275
1.4. Tebliğ Açısından Kur'an'ın Nüzulündeki Hikmetler -----	279
2. KUR'AN'A GÖRE İNSANLAR ARASI İLİŞKİLERDE GENEL İLKELER -----	291
2.1. Yumuşak ve Dostça Tavr -----	293
2.2. Güzel Konuşma -----	297
2.3. Kalpleri Isındırma -----	302
2.4. Düşündürme ve Akıl Yürütme -----	309
2.5. Müjdeleme ve Kolaylaştırma -----	315
2.6. Korkutma -----	319
3. KUR'AN'A GÖRE DİN EĞİTİMİNİN GENEL METOTLARI -----	324
3.1. Taklit Metodu -----	325
3.2. Telkin Metodu -----	331
3.3. Soru ve Cevap Metodu -----	340
Sonuç -----	343
4. KUR'AN'A GÖRE ÇOCUKLARIN TALİM VE TERBİYE- SİNDE TAKİP EDİLECEK ESASLAR -----	344

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Kur'an ve İnsan, insanın Kur'an'la ilişkisini ele alan ve muhtelif tarihlerde yayımlanan makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir eserdir. İnsan ve din; ilk nazil olan sureler ve muhtevası; hicretin birinci ve ikinci yıllarında Kur'an'ın getirdikleri; Kur'an'a göre ailenin psikolojik temelleri; Kur'an açısından turizm; Kur'an açısından reenkarnasyon; Kur'an açısından şiir ve şüara/şairler; Kur'an ve psikoloji açısından sosyal ilişkilerde hoşgörü ve yardımlaşma; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed; Kur'an ve mutluluk; Kur'an, insan ve oruç; insan, nazar ve Kur'an; tebliğ metodu açısından Kur'an'ın nüzulü; Kur'an'a göre insanlar arası ilişkilerde genel ilkeler; Kur'an'a göre din eğitiminin genel metotları ve Kur'an'a göre çocukların talim ve terbiyesinde takip edilecek esaslar, kitapta yer alan başlıca konuları ihtiva etmektedir.

İlk baskısı Marifet Yayınları tarafından yapılan, fakat mevcudu tükendiği için piyasada bulunmayan *Kur'an ve İnsan* adlı bu eserin, yaklaşık yirmi yedi yıl sonra değerli öğrencim Tuncer Namlı ile Fecr Yayınları editörü Hüseyin Nazlıhaydın tarafından önerilen "Bütün Eserleri" ismiyle kitaplarımı yayımlama projesinin üçüncü kitabı olarak basılması, benim için bir mutluluk vesilesi olmuştur. Bu muhtevasıyla kitaba ilgi duyan okuyucuların, özellikle de İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin düşünce dünyalarına ve Kur'an kültürüne kısmen de olsa katkıda bulunacağını umuyorum.

Bu vesile ile kitabın basımında gösterdikleri kolaylık için Tuncer Namlı ve Hüseyin Nazlıhaydın'a, ayrıca Fecr Yayınları'nın tüm çalışanlarına en içten şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Celal KIRCA

12 Mart 2022 Kayseri

ÖN SÖZ

Kur'an-ı Kerim, Hz. Âdem'le başlayan ve son peygamber Hz. Muhammed'le sona eren ilahî vahiylerin en sonucusudur. Bütün ilahî vahiyler gibi onun amacı da insana rehberlik etmektir. Bu gerçek, Kur'an'da "*hüden linnâs/tüm insanlar için hidayet*" şeklinde ifade edilmektedir. Yüce Yaratıcı'nın hidayeti, sadece insana rehberlik edecek mesajlar göndermekten ibaret değildir. O'nun ilk hidayeti, insanı yaratması ve onu fitri yeteneklerle donatmasıdır. Akıl, duygu ve duyu organlarının tümünü içine alan bütün fitri yetenekler de Allah'ın insana bir hidayetidir. Bu yeteneklerini kullanarak ilahî vahyi bir insanın kabul etmesi demek olan ihtida ve bunun sonucu olarak elde ettiği lütuf da Allah'ın bir hidayetidir. Bu nedenle hidayet kavramı; fitri yetenekler, vahiy ve lütuf olmak üzere üç anlamı birden içermektedir. Ne var ki bazı insanlar, bu fitri yetilerine dayanarak insanın ve kâinatın bir Yüce Yaratıcı tarafından yaratılmış olması gerçeğini reddedebilmektedirler. Adına "ateizm" denilen bu tanrı tanımazlık yanında, bir de insanın Allah tarafından özel olarak bilgilendirilmesi anlamına gelen vahyin inkârı sözkonusudur ki buna da "deizm" denilmektedir. Deizm, akıl yoluyla Yüce Yaratıcı'yı tanımakla birlikte, vahiy dolayısı ile "din" gerçeğinin reddedilmesi düşüncesidir.

Yüce Yaratıcı'nın insana verdiği yetenekler ve yetilerle her fert, kendi hayat yolunu tercih ederek dilediği gibi yaşayabilmektedir. Ancak Yüce Yaratıcı, insana verdiği bu yetenek ve yetilerin yeterli olmadığını, insanın zaman zaman ana çizgi dışına çıktığını ve sapıtıldığını, bu sebeple ona yardımcı olacak ve kılavuzluk edecek, hayat problemlerinin çözümünde kendisine yol gösterecek bir rehberle muhtaç olduğunu bildiği için adına vahiy denilen bir bilgi kaynağı ile de insana hidayeti murat

etmiştir. Böylece akıl gibi bir bilgi kaynağının yanında, vahyi de ikinci bir bilgi kaynağı olarak insana vermiştir. Ancak vahiy yoluyla verilen bilgiler, aynı zamanda insana ait bilgilerin de konusunu teşkil etmektedir. Zira Kur'an, hem insana ait bilgileri hem de insanlık tarihinin bilgilerini içermekte ve bu bilgilerin verdiği ilke ve prensiplerin, beşer tarafından anlaşılması ve yaşanmasını istemektedir. Bu da Kur'ani bilgilerin, beşere ait bilgilerin konusu hâline gelmesi demektir.

Bir Kur'an yorumu olan tefsir ilminin temel amacı, Kur'ani bilgilerin anlaşılması, algılanması ve beşerî hayatın problemlerine müfessirler tarafından Kur'an'a dayalı çözümler üretilmesidir. Kur'an'ın bir hayat kitabı olmasının da anlamı budur. Ancak Kur'an'ın, insan hayatına yön verebilmesi ve ona kılavuzluk edebilmesi için insanın Kur'an'a gitmesi gerekmektedir. Zira Kur'an, Yüce Yaratıcı tarafından bir beşer olan Hz. Muhammed vasıtasıyla insana ulaştırılmış ve bundan sonrası, insanın fitrî yetenekleri ve iradesine bırakılmıştır.

İslam'ın ilk dönemlerinde, Müslümanların, önce Kur'an'a sonra sırasıyla, sünnet ve ictihada gitmelerine, Kur'an'ın "*Allah ve Resulü'nün önüne bir şeyi geçirmeyin.*" (Hucurât, 49/1) ayetine ve Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'le olan diyalogun da söylenenlere sıkı sıkıya bağlı kalmalarına rağmen, belli bir dönemden sonra bu yöntem tersine dönmüş ve Müslümanlar, öncelikle ictihada veya ictihada dayalı kültüre gitmişler, bu kültürün içinde yer aldığı ölçüde sünnet ve ayetlerle muhatap olmaya başlamışlardır. Bu da Müslümanların Kur'an ve sünnet merkezli İslami bir hayat düzeninden, büyük ölçüde fıkıh, kelim ve tasavvuf merkezli İslami bir hayat düzenine geçmelerine sebep olmuştur.

Bu İslami hayat düzeni ise büyük ölçüde ayet merkezli olmuş, Kur'an merkezli olmamıştır. Bir başka ifade ile fıkhi,

kelami ve tasavvufi sistemler, sadece kendilerini ilgilendiren ayetleri esas alarak bu ayetleri ön plana çıkarmışlar; kendilerini ilgilendirmeyen ayetleri ise arka planda tutarak, ya hiç ilgilenmemiş ya da dokun geç şeklinde bir tavır sergilemişlerdir. Bu tavır veya uygulanan yöntem; Kur'an bütünlüğünü hedefleymemiş, parçacı/atomik bir metotla Kur'an'ı, dolayısıyla insanı tanımaya çalışmıştır. Zira Kur'an'ı iyi tanımak ve yorumlamak için de insanı iyi tanımak gerekmektedir. Aynı şekilde insanı iyi tanımak için de Kur'an'ı iyi bilmek gerekir. Çünkü insan hayatı da Kur'an da bir bütündür.

Tıpkı ayetler gibi, insan davranışları da bir bütünün parçalarıdır. Öğrenmek amacına yönelik insanı ve Kur'an'ı parçalamaya iyi bir yöntem olmasına rağmen, değerlendirme açısından asla doğru bir yöntem olmamıştır. Tümevarım metoduyla, parçanın bütün yerine konduğu, bir başka ifade ile bir ayete ait bilginin Kur'ani bilgi olarak tanıtıldığı bir yöntemin, doğru bir yöntem olduğunu söylememiz mümkün değildir. Zira bu yöntemeye dayalı İslami anlayış ve bu anlayışın ürettiği İslami kültür, eksik veya dengeleri bozulmuş bir Kur'an kültürüne dayanmış ve neticede mevcut İslami kültür, zaman süreci içinde inanç hâline getirilerek “dogma”laştırılmaya çalışılmıştır. Buradaki hata, “evrensel boyutlu” olanla “tarihsel boyutlu” olanın özdeşleştirilmesi ve tarihsel olana evrensellik elbisesi giydirilmesidir. Kur'an yani vahiy, beşerî olmadığı için “evrensel boyutlu”dur. Ama yorum, beşer tarafından yapıldığı için evrensel değildir. Olsa olsa ya tarihsel boyutlu ya da yerel boyutlu olur. Bu nedenle de değişkendir. Onlarca hatta yüzlerce tefsir, fıkıh, kelim ve tasavvuf kitaplarının mevcudiyeti bunun en bariz kanıtıdır. Çünkü vahiy, “mutlak doğruyu”; yorum ise “izafi doğruyu” sembolize eder. Çünkü mutlak doğru değişmediği hâlde, izafi doğrular zamanla değişmektedir.

Kur'an'ın, bir hidayet kitabı olarak insan hayatına yön verebilmesi ve ona yol gösterebilmesi için her çağda o çağda yaşayan Müslümanlar tarafından okunması, anlaşılması ve problemlerinin çözümünde ondan yararlanılması ve Kur'an merkezli düşünce sistemlerinin kurulması gerekmektedir. Zira geçmiş İslami kültürümüzü, sadece tekrar etmek, yüceltmek ve günümüze taşımak, çağdaş problemlerimizi çözmeye yetmemektedir. Çünkü geçmişin sebepleri, günümüzün sonuçları; günümüzün sonuçları ise geleceğimizin sebepleri olacaktır. Nitekim bugün içinde bulunduğumuz sosyo-kültürel, sosyopolitik ve sosyo-ekonomik problemler, geçmişte ortaya çıkan sebeplerin bir sonucudur.

Bundan dolayı günümüze intikal eden İslami kültür, Kur'an bütünlüğünü kapsayıcı ve onu yansıtıcı olmaması yönüyle, bütüncül Kur'ani bilgiden ziyade "Epistemik Cemaat" kültürünü yansıtmaktadır. Bu durum, günümüzde cemaatçi bir toplum modelini benimseyen Müslümanlar ile cemiyetçi bir toplum modelini benimseyen Müslümanlar arasında "gelecekçi Müslüman" ve "yenilikçi Müslüman" ayrımına da sebep olmuştur. Şüphesiz bu ayrımın temelinde, Kur'an'a yaklaşım yöntemi ve bu yöntemin farklılığı yatmaktadır. Zira cemaatçi bir toplum modelini benimseyen Müslümanlar, cemaat liderinin karizmatik kişiliği ve otoritesine dayalı bir bilgiyi, İslami hayatı için gerekli ve bağlayıcı görürken; cemiyetçi bir toplum modelini benimseyen ve bu modeli savunan Müslümanlar ise Kur'ani bilgiye dayalı ilke ve prensipleri İslami hayatı için gerekli ve bağlayıcı görmektedirler. Çünkü cemaatçi bir toplum anlayışının karakteristik özelliği, cemaat liderinin otoritesi ve karizmatik kişiliği iken; cemiyetçi bir toplum anlayışındaki karakteristik özellik ise kural ve ilkelerin otorite olmasıdır.

Nitekim Hz. Peygamber, cemaat anlayışına sahip bir topluma peygamber olarak gönderilmiş ve Kur'an ilkeleri ve prensiplerine dayalı bir toplum modeli kurmaya çalışmıştır. Ne var ki Emevilerle birlikte, Hz. Peygamber'in kurmaya çalıştığı ilke ve kurallara bağlı toplum modeli yerine cemaat liderine bağlı bir toplum modeli oluşmaya başlamıştır. Ancak bu cemaatçi toplum yapısına dayalı sanayi devrimi ile birlikte sanayi toplumu, daha sonra da bilgi toplumu hâline dönüşmeye başlaması ile birlikte İslami hayat tarzının, birçok sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik problemlerine yeterince çözüm üretilmediği görülmüştür. Bunun sonucu olarak da bazı fertler, sosyolojik realiteyi tahlil ve analiz etmedikleri veya edemedikleri için daha da vahimi, cemaatçi yorumların, din değil ancak dinî bir mahiyet arz ettiğini bilginin değeri açısından değerlendiremedikleri ve yorumla dini özdeşleştirdikleri için dinden uzaklaşma gibi bir tavrın ve eğilimin içine girmişlerdir. Buna karşılık bu durum, İslami kültürü ve bilgiyi, bilginin kaynağı ve değeri açısından tahlil ve analiz ederek din ile yorumu ayıran ve dinî düşüncüyü yeniden teşekkül ettirmeye çalışan Müslüman aydınların çabalarına yön ve hız vermiştir.

Şunu unutmamak gerekir ki bir “ed-Din”, bir de “dinî” olan vardır. “ed-Din”, ancak Allah'ın sunduğu ilkeler ve kurallar bütünüdür. Kaynağı ise sadece vahiydir. “ed-Din”in insanlar tarafından anlaşılması, yorumlanması ve yaşanması ise dinî olandır. Vahye dayanmayan her yorum, din değil, dinî'dir. Çünkü bu yorumda insan faktörü devrededir. Dinde ise insanın hiçbir etkinliği yoktur. Nitekim dinin tanımı de bunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Din, akıl sahibi şuurlu insanları kendi irade ve arzularıyla bizzat hayır olan şeylere sevk eden bir vaz'ı ilahîdir. Dinin

gerçek vazi' ve kurucusu, Allah'tır. Hiçbir insan ve hatta Peygamberler din vazedemezler.”¹

Hz. Peygamberle vahiy sona erdiği ve Kur'an'da da herhangi bir tahrif bulunmadığı için din de değişme ve gelişme asla sözkonusu değildir. Ancak dinî anlayış ve yorumda gelişim ve değişim her zaman ve her mekânda olabilir. Mısır'da, M. Abduh'un; Pakistan'da, M. İkbâl'in; ülkemizde ise M. Akif'in ısrarla savunduğu fikirler, dinin değil, dinî anlayışın değişim ve gelişimini yansıttığını göstermektedir. Bu bağlamda dinde reformdan söz edenler, din ile dinî alanı kavramsal anlamda ayırt etmeyenler veya edemeyenlerdir. Dinî olan demek, dine veya nassa dayalı yorum demektir. Yorumda ise insan unsuru devrede olduğu için insanın fitri yapısı, yeteneği ve ön bilgisine göre yorum değişebilecek veya farklı olabilecek demektir. Nitekim tarihî olgu da bunu desteklemektedir. İtikadi, fikhi mezhepler ve tasavvufi ekollerin kendilerine özgü yorumlarının çeşitliliği bunun bir kanıtıdır.

Sosyolojik açıdan ülkemiz insanının yarıya yakın bir bölümü tarım toplumu hayatını yaşarken; diğer bölümü ise sanayi toplumu veya bilgi toplumu hayatını yaşamaktadır. Geleneksel İslami kültürümüz ve dinî anlayışımız, tarım toplumu hayatını yaşayan Müslüman insanımız için tam olmasa bile genel anlamda yeterli olmakta ve önemli ölçüde mevcut İslami kültür bu kesimin problemlerini çözebilmektedir. Ancak bu geleneksel İslami kültürümüzün, sanayi ve bilgi toplumunu yaşayan ve bu anlayışa sahip olan Müslüman insanımızın problemlerini tümüyle çözdüğünü söyleyebilmek, büyük bir iddia olur. Nitekim problemleri çözemediği içindir ki Osmanlı'yı kuran dinî anlayış ve İslami kültür, onun yıkılmasına engel olamamıştır.

¹ A. Hamdi Akseki, *İslâm*, İstanbul 1966, s. 53.

Aynı şekilde pek çok insanımızın ateist ve deist olmasına da engel olamamaktadır.

Bu durumda ortada bir yanlışlık var demektir. O yanlışlık ise kaynağı vahiy olan dinde ve onun ana kitabı olan Kur'an'da asla değildir. Zira Allah'ın kurduğu düzende (hilkatte) ve koyduğu kanunlarda tebdil ve tahvil olmamaktadır. Sünnetullah değişmemektedir. Din de sünnetullahtır ve onda da değişim yoktur, yanlışlık da yoktur.

Yanlışlık, cüzi irade, cüzi bilgi ve kısmi tutuma sahip olan insanda vardır. İslam ve Kur'an bugün insanların problemlerini tam anlamıyla çözemiyorsa, bu, Müslüman bilim adamlarının doğrudan Kur'an'a ve sünnete gitmeyişlerinden kaynaklanmaktadır. Ağaçlarda takılı kalanlar, ormanı tanıyamazlar. Ayet, ağaç ise Kur'an da ormandır. Ağacı tanımak, ormanı tanımak olmadığı gibi, ayeti anlamak da Kur'an'ı anlamak ve tanımak değildir. Ayet merkezli yorum, geleneksel bir tefsir yöntemi olmuştur. Bu yöntem, belki geçmişte yaşamış insanımızın problemini büyük ölçüde çözmüştür. Ama bugünkü insanımızın problemini tam olarak çözmeye yetmemektedir. O nedenle yöntem değişikliği zorunludur. Bu da geleneksel İslami kültürün sorgulanması ve dinî düşüncenin buna göre değişmesi demektir. Zira yöntem değişikliği, beraberinde düşünce değişikliğini de getirecektir. "Yenilikçi düşünce" denmesinin de anlamı budur.

Her ne kadar bir kısım Müslümanlarca, bazı ayetlere dayalı bilgilerin yerelliği ve tarihselliği ileri sürülmüş olsa da Müslüman çoğunluğun inancı, Kur'ani bilgilerin evrensel boyutlu olduğudur. Yine tarihî bir gerçektir ki Kur'ani bilgi, 23 yıllık bir süre içinde ilk muhataplarına vahiy/tenzil yoluyla gelmiştir. Bunun anlamı, ilahî vahyin birden değil de 23 yıllık bir süre içinde parça parça gelmiş olmasıdır. Bu yöntemle geli

(tenzil), aynı zamanda ilahî olan bir yöntemi de içermektedir. Zira diğer kitaplar birden indirildiği hâlde Yüce Yaratıcı, son ilahî vahyini, insanlara dini anlama ve uygulamada kolaylık sağlamak amacıyla, “tedricilik”, “tehir” ve “imhal” kavramlarıyla da açıklanan bir yöntemle indirmiştir.

Bu yöntemin varlığını kabulde ise asla ihtilaf yoktur. Tam aksine tam bir ittifak mevcuttur. Ancak bu yöntemin “tarihsel” mi, yoksa “evrensel” mi olduğu konusuna gelince, geleneksel İslami kültürümüzde bu konu açık ve net değildir. Yazılan bütün eserlerin muhtevası, bu yöntemin tarihsel olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Daha açıkçası biz, bunun böyle olduğunu varsaymaktayız. Açıkça ifade edilmese de vahyin kesilmesiyle, Kur'an'ın olmuş bitmiş bir vahiy hâline geldiği ve tenzil sonrasında Kur'an'ın bir bütün hâlinde uygulanması gerektiği düşünülmüştür. Hâlbuki Kur'an'ın tenziline göre Mekki ayetlerde yer alan iman ve ahlak ile ilgili olarak gelen hükümler birden ve doğrudan geldiği hâlde, çeşitli ibadetlerle ilgili olarak gelen Medeni ayetlerdeki hükümler, tehir/geciktirme yöntemine tabi tutulmuştur. Ayrıca Medeni ayetlerde yasaklarla ilgili gelen hükümlerde de tehir yöntemi uygulanmıştır. Bu yasaklardan bazılarında ise tehir yöntemi ile birlikte tedricilik yönteminin de uygulandığı görülmektedir. Fakat uygulamada tenzilin tarihselliği düşüncesinin zaman zaman tıkanıp görüldüğü, probleme çözüm aranmak yoluna gidilmiş ve neticede ya ayete yeni yorum getirmek ya da ayeti mensuh saymak şeklinde bir yöntem benimsenmiştir. Nitekim İbn Rüşd gibi İslam düşünürleri, akıl ile nakil çatıştığında naklin tevil edilebileceğini bir yöntem olarak benimserken; fıkıhçılar ve müfessirlerin önemli bir bölümü ise nasih-mensuh yöntemini tercih etmişlerdir.

Bu yöntem, ekonomisi tarım ve ganimete dayalı bir toplumda pek sıkıntı yaratmamış ve fakihlerin ürettikleri “Daru'l

İslam” ve “Daru’l Harp” kavramlarına da bağlı olarak bir ayet, bir diğer ayetle mensuh sayılabilmektedir. Mesela, Hibetullah b. Selâme’nin *en-Nasih ve’l Mensub* adlı eserinde ileri sürüldüğü şekilde, kılıç ayeti denilen müşriklerin öldürülmesi ile alakalı bir ayetin; barış, iyilik, güzel davranma, güzel konuşma, affetme, bağışlama, aldırma gibi yüzü aşan bir ayet grubunu neshettiği fikri, bugün Müslümanların yaşadığı sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik hayatlarındaki birçok problemi çözememektedir. Bunun neticesindedir ki bazı İslam düşünürleri ve özellikle İslam davetçileri, Kur’an’ın tenzil metodunun da evrensel nitelikte olduğunu, bu sebeple de Mekki ayetlerin indiği ortamın fert ve toplum hayatında ve tarihin herhangi bir döneminde tekerrür etmesi hâlinde tenzil yönteminin de devreye girebileceği fikrini savunmuş ve geçmiş uygulamalardan örnekler vererek tenzil yönteminin evrensel olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu konuda verilen en çarpıcı örnek, şüphesiz “müellefe-i kulub”la ilgili uygulama ve bu uygulamanın dayandırıldığı gerekçeli yöntemdir. Bilindiği gibi, hem Hz. Peygamber hem de Hz. Ebû Bekir, müellefe-i kulub’a zekât vermişlerdir. Hz. Ömer ise İslam’ın böyle kimselerin dostluğunu kazanmaya artık ihtiyacı kalmamıştır gerekçesiyle kalpleri İslam’a ısındırılması gereken bu kimselere zekât vermeyi durdurmuştur. Maliî fukahasından İbn Arabî (ö. 542-1147), bu uygulamanın yorumunu yaparken “tenzil” yönteminin evrenselliğine dikkatimizi çeken bir ifade kullanmaktadır. Ona göre, “İslam güçlü ise kalpleri ısındırmak için insanlara yardım etmeye gerek yoktur. Şayet yardıma ihtiyaç duyulursa o zaman Hz. Peygamber’in yaptığı gibi yapılır ve devlet gelirlerinden bir kısmı bu kimselere verilir. Zira Hz. Peygamber, İslam zayıf olarak

başlamıştır ve yeniden ilk başladığı gibi zayıf hâle gelebilir.' demiştir."²

Bunun anlamı, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik şartlar uygulanmakta olan yöntemden farklı olarak diğer bir yöntemin uygulanmasını zorunlu kılıyorsa, bu yöntemin de uygulanmasında herhangi bir sakıncanın bulunmamasıdır. Bu durumda şüphesiz uygulamada bir değişiklik olacaktır. Bu değişiklik, bir hükmün bir diğer hükmü ebediyen ortadan kaldırması anlamında değil, birbirine alternatif iki çözümden birinin mevcut problemi çözemediği durumlarda diğerinin devreye girmesi anlamındadır.

Bu olgu her ne kadar geçmişte nasih-mensuh olarak tanımlanmış ise de olayın doğru olan izahı, farklı zaman ve mekânlarda uygulanacak çözümlerin, zamanı gelince devreye sokulmasıdır. Burada, hükümler değil yöntemler değişmektedir. Nitekim Kur'an'da, hem savaş hem de barış ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Savaş durumunda, savaşla ilgili ayetlerin hükmü devreye girmekte; barış zamanlarında ise savaş ile ilgili ayetlerin hükmü devre dışı kalarak barış ile ilgili ayetlerin hükümleri geçerli sayılmaktadır. Mesela, Mekke'de inen ayetlerde, barış, iyilik, bağışlama, af, hoşgörü, tatlı ve güzel konuşma gibi hükümler yer almasına rağmen, hicretin ikinci senesinde Medine'de savaş ile ilgili hükümlerin yer aldığı ayetlerin nazil olduğu görülmektedir. Bu durumda savaş hükmünün yer aldığı ayetin veya ayetler grubunun, savaş karşıtı hükümlerin yer aldığı, ayetleri veya ayetler grubunu neshettiğini söyleyerek bu yorumu evrenselleştirmek, doğru olmayan bir yöntemdir.

Bu yöntem, müfessire Kur'an'ın her iki olguya ait getirdiği hükümler arasında bir çelişki varmış gibi göstererek birini di-

² İbn Arabî, *Abkâmu'l Kur'ân*, Beyrut, trs., 2-966.

ğereine tercih ettirmek suretiyle diğerini yok saydırmaya sevk etmiştir. Hâlbuki savaş sırasında, savaşla ilgili kurallar; barış sırasında ise barış ile ilgili kurallar devreye girmektedir. Çünkü savaş, ayrı bir olgu; barış ise ayrı bir olgudur. Her iki olgunun da kendisine özgü kuralları ve şartları mevcuttur. Birine ait kural ve şartları diğerinde kullanmak imkânsızdır. Dolayısıyla savaş ve barışı tek olgu sayarak birine ait kuralları genelleştirmek ve diğerinin kurallarını tercih edilen tarafın kuralları ile çelişiyor diye mensuh saymak, tenzil yöntemine ters bir düşüncedir.

Aynı şekilde dinî kültürümüz diye geçmişte yapılan yorumları toptan kabul etme veya reddetme de doğru olmayan bir tavidir. Ya hep ya hiç anlayışına dayalı bu tutum, yorumların doğruluğunu zamana ve mekâna bağımlı kılmak demektir. Hâlbuki doğrunun ölçütü ne zaman ne de mekândır. Her zaman ve her mekânda doğrular ve yanlışlar olabilir. Bu sebeple geçmiş kültürümüzde doğrular olduğu gibi, yanlışlar da olabilir. Aynı kural günümüz için de geçerlidir. Geçmişten bize intikal eden bilgiler sorgulanmalı fakat toptan reddetme veya kabul etme gibi bir tavrın içine girilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında bir müfessirin görevi, insanların problemlerine Kur'an merkezli yorumlar üretmesidir.

Bunun için de öncelikle Kur'an'a gitmesi ve Kur'an bütünlüğünü hedeflemesi, 1400 yıllık kültür birikiminden ve çağdaş kültürlerden istifade ederek ön bilgiler elde etmesi ve bu ön bilgilere dayalı olarak da yorum yapmasıdır. Zira sahip olduğumuz 1400 yıllık dinî kültürümüz, bize ön yargıyı değil, ön bilgiyi verecek mahiyettedir. Bunun için bu kültürümüzü dışlamak asla sözkonusu olamaz. Ama bu kültürümüze ait bilgilerin ön yargı hâline getirilmesi, bilginin inanç hâline getirilmesi demek olur. Kur'an'a göre vahiy dışı hiçbir bilgi, inanç

bilgisi niteliğinde değildir. Nitekim pek çok ayet, imanın konusu olan bilgiyi “inzal” kavramına tahsis etmektedir. Mesela, “*Onlar sana indirilene inanırlar.*” (Bakara, 2/4) ayeti vb. diğer ayetler, inanç bilgisinin konusunu Hz. Peygamber’e indirilen şeye (vahye) bağlamaktadır. Şayet bu tanıtımın karşıt anlamını düşünürsek, indirilen şeyin dışındaki bilgiler, inanç bilgisi niteliğinde olmayan bilgiler demektir.

Bu bilimsel açıklamaların ve ilkelerin ışığında Kur’ani muhtevanın tümüyle ortaya çıkartılması ve inanan insanımızın problemlerine bu muhtevaya dayalı çözümler üretilmesi, bir bilim adamının en büyük arzusudur. İşte bu arzu, 20 yıllık bilimsel hayatımın muhtelif evrelerinde inanan insanımızın sosyo-kültürel alandaki problemlerine Kur’an merkezli çözümler aramak veya kısmen de olsa Kur’ani muhtevanın boyutları hakkında onları bilgilendirmek amacıyla kaleme alınan yirmiye yakın makalenin, bir bütünlük içinde bir araya getirilmesi neticesinde böyle bir kitabı ortaya çıkartmıştır. Şüphesiz inanan insanımızın problemleri ve Kur’ani muhtevanın boyutları, bu kitaptaki kadarıyla sınırlı değildir. Çünkü Kur’ani muhtevanın boyutları, en az insan hayatının boyutları kadar geniştir. Zira insan hayatını ilgilendiren her konuda Kur’an’da bilgi mevcuttur. Ancak bu bilgi, ayrıntılardan uzak temel ilke ve prensipler hâlinindedir. Kur’an’da her şeyin bulunduğu bilgisinin de anlamı budur. Yoksa yorumu veya keşfi insan aklına ve iradesine bırakılmış olan alanlardaki bilgilerin Kur’an’da bulunduğunu söylemek, Kur’ani muhtevayı bilmemek demektir.

Ne var ki İslam dini denince akla, fıkıh, kelim ve tasavvufun sınırlarını çizdiği geleneksel İslami anlayış gelmektedir. Hâlbuki bu üç ana konuyla ilgili toplam ayetlerin sayısı, en iyimser yaklaşımla bin beş yüz civarındadır. Bu ise yaklaşık

Kur'an'ın dörte biri demektir. Kur'an'ın geriye kalan dörte üçlük bölümüne ait ayetler ise çok farklı konuları içermektedir. İşte elinizdeki kitapta yer alan konular, çok farklı bu muhtevadan seçilmiş ve aynı zamanda hem problem çözücü hem de muhtevayı tanıtıcı bir yaklaşımla yazılmıştır. Konulara mümkün olduğu ölçüde ön yargıdan uzak yaklaşılmış ve buna mukabil gerek geçmiş kültürümüz ve gerekse çağdaş bilimin verileri ele alınan konuların açıklanmasında ön bilgi olarak kullanılmıştır.

Eserin bu içerikle basımı için gösterdiği kolaylık ve yardımdan dolayı aziz dostum Ömer Ziya Belviranlı'ya teşekkür eder ve her konuda olduğu gibi bu konuda da her türlü imkân ve nimeti lütfeden Cenab-ı Hakk'a hamd ederim.

Prof. Dr. Celal KIRCA
22 Kasım 1995 Kayseri